

Türkiyə poeziyasında ənənə və novatorluq problemi (1920-1960-cı illər)

Aysel Şeydayeva

AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Elmlər doktoru proqramı üzrə doktorant
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin (ADPU) Quba filialının sosial və humanitar
məsələlər üzrə direktor müavini, Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim
aysel.sheydayeva@quba.adpu.edu.az

Annotasiya. “Türkiyə poeziyasında ənənə və novatorluq problemi (1920-1960)” mövzusunda məqalə türk şeirində ənənə və novatorluq kimi aktual məsələyə həsr edilmişdir. Türkiyə poeziyasında ənənə və novatorluq mövzusu zəngin ədəbiyyat tarixinin müxtəlif dövrlərini və şairlərin şeirə fərqli yanaşmalarını əks etdirir. Ədəbiyyatda həm ənənəvi dəyərlərin qoruyub saxlanması, həm də yeniliklərin tətbiqi həmin dövr üçün xarakterik idi. Bu iki proses ümumi olaraq türk poeziyasının inkişafında mühüm rol oynamışdır. Türkiyənin ənənəvi poeziyasında, xüsusilə XIX və XX əsrin əvvəllərində daha çox klassik şeir formaları və mövzuları üstünlük təşkil edirdi. Ənənə türk poeziyasının tarixi inkişafında və ədəbiyyatın formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Novatorluq isə hər şeydən əvvəl, şeirin daxili əlamətlərində, mövzuya münasibətdən, ideya istiqamətindən tutmuş yeni və özünəməxsus obrazlı ifadə vasitələrində və əlbəttə ki, həm də forma xüsusiyyətlərində təzahür edən geniş və çoxtərəfli bir ədəbi anlayış kimi qəbul edilməlidir. Ənənəvi formalarda qələmə alınan bədii parçalar yeni və orijinal poetik obrazlarla zənginləşdikdə həmin formanın özü də yeni mahiyyət kəsb edir. Nəticədə poeziya bütövlükdə inkişaf edib zənginləşir.

Açar sözlər: Türkiyə, poeziya, ənənə, novatorluq, modernizm.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 23.04.2025; qəbul edilib – 14.05.2025

The problem of tradition and innovation in Turkish poetry (1920-1960)

Aysel Sheydayeva

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS, doctoral student
Deputy director for social and humanitarian issues of Azerbaijan State Pedagogical
University (ADPU) Guba branch Doctor of Philosophy in Pedagogy

Abstract. The article on “The problem of tradition and innovation in Turkish poetry (1920-1960)” is dedicated to the issue of tradition and innovation in Turkish poetry. The theme of tradition and innovation in Turkish poetry reflects different periods of rich literary history and different approaches of writers. The preservation of traditional values and the creation of innovations in literature were characteristic of that period. These two processes played an important role in the development of Turkish poetry. Traditional Turkish poetry, especially in the 19th and early 20th centuries, was dominated by more classical forms and themes. Tradition is important in the historical development of Turkish poetry and the formation of literature. Innovation is more evident in the internal features of the poem. Innovation is manifested in new and unique figurative means of expression in poetry. As a result, poetry as a whole develops and becomes richer.

Key words: Turkey, poetry, tradition, innovation, modernism.

Article history: received – 23.04.2025; accepted – 14.05.2025

Giriş / Introduction

Poeziyada “ənənə” və “novatorluq” anlayışları ədəbiyyatın zamanla keçirdiyi inkişaf proseslərini və şairlərin bu prosesə münasibətlərini ifadə edən iki mühüm anlayışdır. Türkiyə poeziyası haqqında tədqiqatlardan aydın olur ki, XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində şeirdə yeni ruhlu və ideya-bədii cəsarəti ilə seçilən nümunələr yaranmışdır. Artıq obrazlı təfəkkür tərzinə qovuşmağa başlayan poeziyada təsvirçiliyin daha çox insanın mənəvi aləmindən qidalanan bədii çalarlarla, poetik tərənnümlə əvəz edilməsi prosesi get-gedə artmağa başladı. Bu isə ənənəvi şeirin yerini novator xüsusiyyətlərə verməsinə və poeziyada yeni yanaşmaların üzə çıxmasına səbəb oldu. Həmin dövrdə istər Türkiyə, istərsə də Azərbaycan poeziyasında ənənə və novatorluq məsələsi bu və ya digər dərəcədə özünü göstərirdi. Azərbaycan poeziyasının 20-ci illər mərhələsi də bu mənada maraqlıdır. Belə ki, bu dövr poeziyada milli vətənpərvərlik və istiqlal duyğulu şeirlər mövcud olmuşdur. Bolşevik istilasından sonra Azərbaycanda baş verən hadisələr məqsədyönlü və davamlı şəkildə aparılan təbliğat və təşviqat işləri yaranan bu cür şeirlərin üzə çıxmasına imkan verməmiş, dərc olunanlar isə unudulmuş, yalnız qəzet və jurnal səhifələrində qalmışdır. Halbuki Cümhuriyyət dövründə milli istiqlalçılıq, vətənpərvərlik, milli müəyyənlik duyğularının təsviri böyük coşğunluqla həyata keçirildiyindən, sonrakı dövrlərdə də bu yolu davam etdirənlər oldu. A.Şaiq, Ə.Cavad, C.Cabbarlı, H.K.Sanlı, Ummugülsüm, Ə.Abid, Ə.Y.Razi, Ə.Dai, Ə.Müznib, Davud və b. yaradıcılığında türkün yüz illərlə keçib gəldiyi yol təqdir olunur və türkçülük, turançılıq ideyalarının təsvirinə üstünlük verilirdi [5, s 39].

Türkiyədə həmin dövrün ictimai mənzərəsinə diqqət etdikdə isə yeni meyillərin poeziyada müşahidə edilməsi də təbii idi. Türkiyə türk ədəbiyyatının ən məhsuldar, lakin məhsuldar olduğu qədər də ziddiyyətli və çətin dövrü XIX-XX əsrlər olmuşdur. Məlumdur ki, ictimai-siyasi proseslərdən kənarında ədəbiyyat yoxdur. Demək olar ki, bu dövr poeziyası bir sıra orijinal və maraqlı xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir [4, s 11]. Rəcəzadə Mahmud Əkrəm (1847-1914), Əbdülhəq Hamid Tarxan (1852-

1937), Məhmət Akif Ərsoy (1873-1936), Ziya Göyöl (1876-1924), Ömər Seyfəddin (1884-1920), Yəhya Kamal Bayatlı (1884-1958), Rəşad Nuri Güntəkin (1889-1956), Əhməd Hamdi Tanpınar (1901-1962), Nazim Hikmət (1902-1963), Ziya Osman Saba (1910-1957), Yaşar Nəbi Nayır (1908-1981), Orxan Vəli Qanıq (1914-1950), Ali Oktay Rifat (1914-1988), Cahid Qulebi (Mahmud Cahid Erençan-1917-1997), Əziz Nesin (1915-1995), Necati Cumali (1921-2001), Ahmet Sezai Karakoç (1933-2021), Nihad Sâmi Banarlı (1907-1974) və b. şair və yazıçıların əsərlərində yeni formaların tətbiqi ilə yanaşı, ictimai mahiyyət kəsb edən mövzuların yer alması diqqəti cəlb edən başlıca xüsusiyyət idi. Poeziyada məzmun və keyfiyyət yenilikləri ilə yanaşı, yeni şeir şekillərinin təşəkkül tapması dövrün ən diqqətçəkən məqamlarındandır. Klassik ədəbiyyatın ənənəvi formaları ilə bərabər, poeziyada sərbəst şeirin getdikcə aparıcı rola yiyələnməsi bədii fikrin daha intensiv şəkildə ifadə olunması zərurətindən irəli gəlirdi. Məhz bu baxımdan istər Azərbaycan, istərsə də türk ədəbiyyatında yeni-sərbəst şeir şəkli ilə mükəmməl poetik əsərlər yaranan onlarla şair yetişdi. Novatorluq anlayışı Türkiyə poeziyasındakı əvvəlki ənənələri sarsıtmış bir yanaşmadır. Poeziyada yayılmağa başlayan novatorluğun əsas xüsusiyyətləri yeni şeir formalarının yaranmasını da şərtləndirirdi. Novator üslubda yazan şairlər, ənənəvi formalarda deyil, yeni üsullar və sərbəst şeir formalarında yazırdılar. Novator şeirin dili əvvəlki saray və aristokrat mədəniyyətinin təsirindən uzaqlaşmaq, daha müasir və demokratik bir üslub yaratmaq məqsədini güdüdü. Bu üslubda yazan modernist şairlər yeniliklər və modern tendensiyalarla öz yaradıcılıqlarını zənginləşdirmək cəhdində olmuşlar. Bu zaman Avropa ədəbiyyatının təsirindən bəhrələnməyə poeziyanın sərhədlərini genişləndirmişlər. Novatorluq anlayışına bir tərəfdən də sərbəst şeirin yaranması kimi baxsaq, bir sıra vacib məqamları qeyd etməliyik. Belə ki, XX əsrin əvvəllərində Türkiyədə sərbəst şeir solçu ədəbiyyat adı ilə tanındığı üçün qəbul edilməmişdir. Sovet poeziyasında sərbəst şeirlə məşğul olanların yaradıcılığında bu ictimai-siyasi quruluşun ideologiyasının tərənnümü geniş

yer tuturdu. Buna görə onlar əsl sənət əsərləri kimi əbədi yaşamaq haqqı qazana bilməmişdir. Fikrimcə, bu baxımdan sərbəst şeirin Azərbaycanda və dünyada iki böyük qanadı vardır: Nazim Hikmət və Rəsul Rza. Nazim Hikmət Rəsul Rzanın Azərbaycanda gördüyü işi daha geniş məkanda, əvvəlcə Türkiyədə, sonralar isə Sovetlər İttifaqı miqyasında, Bolqarıstanda, Fransada da həyata keçirmişdir [1, s 5].

Türkiyə poeziyasının inkişafı və transformasiyası baxımından ənənə və novatorluq anlayışları olduqca əhəmiyyətlidir. Novatorluq əslində hər zaman ənənənin tənqidini və ya yenilik axtarışını bildirsə də, təkcə şeirin zahiri əlamətlərində özünü göstərmir. Yenilik daha çox mövzuya münasibətdə, ideya istiqamətində və yeni forma xüsusiyyətlərində əksini tapan ədəbi anlayış kimi qəbul edilir. Ənənəvi poeziya formaları isə poeziyadakı ənənəvi və klassik xüsusiyyətlər, divan ədəbiyyatına daha çox əsaslanırdı. Poeziyada mövzular adətən iki aşıq, sevgili münasibətləri, fəlsəfi düşüncələr, dünyaya və təbiətə sevgi, həmçinin insanın mənəvi dünyası üzərində qurulurdu. Bu mövzular zamanla heç bir novatorluq gətirilmədən təkrarlanırdı. Ənənəvi poeziyada yaradılan əsərlər zamanla bütün xalq kütləsi tərəfindən başa düşülə bilməsə də, poetik dəyəri bütün dövrlərdə yüksək olub. Bu səbəbdən də ənənə və novatorluq anlayışlarına müxtəlif yanaşma mövcud idi. Bir çox şair və yazıçılar öz yaradıcılıqlarında bu istiqamətə daha çox köklənir, bir qrup isə kəskin qarşı çıxır, ənənəyə üstünlük verirdi. Məsələn, sırf milli şair kimi tanınan Məhmət Akif Ərsoy (1873-1936) Qərbi imperialistlərinin “mədəniyyət” adı ilə sırımğa çalışdıqları yenilikləri tənqibat kimi qəbul edir və kəskin etiraz edirdi:

Qərbin afaqını sarmışsa dəmir zirehli divar;
Mənim iman dolu köksüm kimi sərhəddim var.
Ulusum, qorxmam! Necə belə bir imanı boğar

“Mədəniyyət” dediyim tək dişi qalmış canavar? [10, s 15]. Lakin o həm də istiqlal uğrunda mübarizədə yeni ruha, yeni yaşamağa daha çox arxalanırdı. Onun ən məşhur əsəri olan “İstiqlal Marşı” Türkiyənin milli himni kimi qəbul edildi. Burada vətən sevgisi, milli birlik və istiqlal uğrunda mübarizə ön plandadır. O, poeziyanı bir növ xalqın ruhunu oyatmaq üçün bir

vasitəyə çevirdi. Məhmət Akif Ərsoy poeziyaya gətirdiyi bu yeniliklərlə yalnız ədəbi sahədə deyil, eyni zamanda, milli şüurun formalaşmasında da mühüm rol oynayıb. Onun şeirləri təkcə estetik zövq üçün deyil, həm də xalqı oyatmaq, cəmiyyətin problemlərinə diqqət çəkmək məqsədilə yazılmışdı. Məhmət Akif “İstiqlal marşı”nda türk millətinin müqavimətini simvolizə etməklə yanaşı, “Korkma, sönməz, bu şəfaqlərdə dalğalanan qırmızı bayraq” misrasında olduğu kimi dilinin gücünü də ortaya qoyur. Məhmət Akifin şeirlərində həm fərdi, həm də ictimai mesajlar var. O, novator yanaşma ilə yazdığı şeirlərində ayrı-ayrı duyğuların bir-birinə qarışdığı bir ifadə tərzini inkişaf etdirmişdir. İstər fərdi iztirablar, istərsə də ictimai bərabərsizliklər onun şeirlərində vahid bir bütöv kimi formalaşır. Məhmət Akif təkcə fərdi duyğulara müraciət etmir, həm də cəmiyyətin əhval-ruhiyyəsini araşdırmağı bacarır. Bu üsul onun poeziyasını həm fərdi, həm də ictimai səviyyədə güclü edir. Məhmət Akifin dilində həm sadə, həm də dərin mənalar var. Onun dili kifayət qədər zəngin və ədəbidir, lakin başa düşülənlikdən heç vaxt güzəştə getmir. Akif Ərsoyun işlətdiyi dil vasitəsilə həm ictimaiyyətlə, həm də ziyalılarla əlaqə qura bilməsi onun ədəbi uğurunun açarındır. O, şeirlərində köhnə türk şeiri ilə əlaqə qurur və müasir türk poeziyasına da öz töhfəsini verir. O, şeirlərində türk xalqının mədəni irsini əks etdirməklə yanaşı, azadlıq, ədalət kimi ümumbəşəri mövzulardan da bəhs edir. Məhmət Akif Ərsoyun şeirlərindəki texniki mükəmməllik onun ədəbi gücünü ortaya qoyan ünsürlərdən biridir. Akif qafiyə və vəznə, mənə dərinliyi, məcazları, dil zənginliyi və ictimai tənqidi ilə türk şeirində iz qoyan bir ada çevrilmişdir. Onun şeirləri həm forma, həm də məzmun baxımından böyük ustalıqla yazılmış, hər oxunduqda müxtəlif mənalar daşıyan mətnlərdir. Məhmət Akif texniki cəhətdən mükəmməl bir şair kimi ədəbiyyat aləmində dərin izlər qoyub. Onun şeirlərindəki yazı üslubu çox zaman uyğunluğu ilə diqqət çəkir, məzmun yeni, forma ənənəvi olması da özünəməxsusluq yaradır:

Dörd qitə

İnsanın sitayiş etdiyi öz heykəlidir.
Dinləməsəm də, bütün gün Allaha rəhmət

dilərəm

Mən hələ də bu lənətlənmiş bütün altında
İçimdən qopsa təlatüm: Yaşasın can deyərəm.

Mən səni işığa aparmaq üçün qaçmağa davam
Ey bütün dalğalı həyatımdakı tək yol yoldaşım
Mənə müxalif olan dağımı, daşımı, həmişə
Bu dəfə qırışmış alnıma dəydi öz daşım.

Böyük türk şairi Nazim Hikmət dünya ədəbiyyatında sərbəst şeirin qüdrətli nümayəndələrindən biri kimi şöhrət qazanmışdır. Etiraf ediləndir ki, XX əsrin əvvəllərindən etibarən meydana çıxmış və geniş yayılmış dünya sərbəst şeirinin əsas yaradıcılarından biri Nazim Hikmətdir. XX əsrdə nə dünya ədəbiyyatında, nə Sovetlər İttifaqında və nə də türk-Azərbaycan poeziyasında sərbəst şeir baxımından Nazim Hikmətlə müqayisə edilə biləcək sənətkar çox deyildir. Nazim Hikmət türk sərbəst şeirini dünya ədəbiyyatı səviyyəsinə qaldırmışdır. Nazim Hikmət hələ öz sağlığında dünyada çox böyük novator şair kimi geniş şöhrət qazanmışdır. O, həm yeni şeirin əsas yaradıcılarından biri, həm də ümumən sərbəst poeziyanın poetik prinsiplərini formalaşdıran novator sənətkardır [1, s 5].

Həmin dövrdə yazıb yaradan şair və yazıçılar yaxşı anlayırdılar ki, yeniliklər üçün müəyyən mübarizə əzmi lazımdır və öz yaradıcılıqlarında bu əzmi dövrün siyasi mənzərəsi fonunda verməyi bacarırdılar. Bu səbəbdən də 1920-1960-cı illərdə yeni yaranan şeirlərin əsasında həmin dövrün poeziya mənzərəsini anlamaq mümkündür. Məsələn, həmin dövr şairlərin yaradıcılığına diqqət etdikdə Vətən obrazının lirik qəhrəman kimi çıxış etməsi yeni duyğular və yeni baxış formasına nümunə idi. Şeirlərdəki sosial mövzular daha çox türk milliyyətinin tarixini, kimliyini və mədəniyyətini izah etmək üçün istifadə edilir. Yəhya Kamalın (1884-1958) milliyyətçilik anlayışında əsas olan onun şeirindəki milli dəyərlərdir. O, həm türk ədəbiyyatına böyük töhfələr vermiş, həm də türk kimliyini şeirində təcəssüm etdirmişdir. Yəhya Kamalın “Bir başqa tərədən” şeirinə baxaq:

Sənə dünən tərədən baxdım, əziz İstanbul
Görmədiyim, gəzmədiyim, sevmədiyim
Ömrüm olduqca könül taxtına keyfincə qurul!
Sadə bir səmtini sevmək belə bir ömrə dəyər.

Bayatlı həmçinin yenilikçi bir şairdir. O, modernizm axınının tələblərinə uyğun olaraq poeziyasını istifadə etdiyi məzmununda və dilin istifadə tərzində yeniləyir. Bayatlı öz dilini təmizləmək və sadələşdirmək adına təcrübələr etmiş, ənənəvi poeziyanın sərhədlərini aşmağa çalışmışdır. Yəhya Kamal Bayatlının şeirlərindəki ən mühüm xüsusiyyətlərdən biri də onun hissiyyat və müasirlik anlayışını klassik üslubla birləşdirməsidir. O, həm qədim şeir üslublarını, həm də təzə ədəbi cərəyanları əsərlərində birləşdirərək zəngin və dərin mənalar yaratmışdır. Ümumiyyətlə, Yəhya Kamal Bayatlının şeirlərinin əsas ideyasını onun əsərlərindəki “millilik” və “modernizm” anlayışları arasındakı uyğunluğu yaratması təşkil edir. O, Qərb mədəniyyətindən aldığı ilhamla öz milli kimliyini inkişaf etdirərək, Türk ədəbiyyatının modernləşdirilməsi prosesində müstəsna rol oynamışdır. Yəhya Kamal Bayatlı şeirlərində və dünyagörüşündə Qərb mədəniyyətindən təsirlənərək, ancaq onu öz milli dəyərləri ilə birləşdirərək müstəsna bir sənət dünyası yaratmışdır. Yəhya Kamal Parisdəki təhsili və Qərb mədəniyyətinə olan heyranlığı ilə tanınır, lakin zamanla o, Qərbdən aldığı bilik və təcrübəni yalnız bir vasitə olaraq istifadə etməyi qərara almışdır. Qərb şairləri və ədəbiyyat cərəyanlarından, məsələn, parnasizm və romantizmdən ilham alaraq öz şeirində bu təsirləri milli bir xarakterə bürüyüb. Parnasizmdən şeir formalarını və ölçülərini götürərək, o, türk xalqının duyğularını, tarixini və özünü bu şeirlərdə ifadə etməyə çalışmışdır. Yəhya Kamalın şeirlərində sosial və iqtisadi mövzular çox az yer alır. O, xalqın yoxsulluğu kimi sosial məsələləri digər marksist şairlərdən fərqli olaraq geniş şəkildə işləməyib. Bunun yerinə, o, milli və mədəni mövzuları daha çox tərənnüm etmişdir. Onun şeirlərində sosial mövzular daha çox türk milliyyətinin tarixini, kimliyini və mədəniyyətini izah etmək üçün istifadə edilir.

1920-1960-cı illərdə türk şeiri bir sıra yeni cəhətlərlə səciyyəvidir. Bu da hər şeydən əvvəl

həmin dövrdə yazıb-yaradan şairlərin insana, dünyaya, cəmiyyətə münasibəti ilə meydana çıxır. Həmin dövrün tipik ictimai-siyasi, mədəni-mənəvi mənzərəsinə baxış şeirdə müxtəlif formalarda öz əksini tapırdı. Yeni yaranan şeirlərdə obrazlı poetik təsəvvürlərin təsir dairəsi genişlənsə də, bir çox şeirlərdə bu cəhət ya ritorik pafos, ya da sırf tərənnüm səviyyəsində özünü göstərirdi. Nümunə olaraq Cahit Sıdqi Tarancının (1910-1956) şeirlərinə diqqət etsək həmin dövr üçün xarakterik olan və cəmiyyətdə hökm sürən rahat psixoloji durumun sanki obrazlarda inikası hiss edilir. Cahit Sıdqi Tarancı türk ədəbiyyatının önəmli şairlərindəndir və müasir türk poeziyasının önəmli adlarından sayılır. Onun şeirlərində həm müasir, həm də ənənəvi elementlər var. Tarancı şeirlərində ümumiyyətlə həyatın keçiciliyi, insan tənhalığı, sevgi, ölüm və varlıq kimi ümumbəşəri mövzulara diqqət yetirməklə yanaşı, ənənəvi türk poeziyasının da izlərini daşıyır. Şairin “Məmləkət istəyirəm” şeirində Vətən obrazı daha aydın və işıqlı görünür, insana hüsur vəd edir:

Məmləkət istəyirəm
Göy mavi, budaq yaşıl, tarla sarı olsun,
Quşların, çiçəklərin diyarı olsun.
Məmləkət istəyirəm
Nə başda dərd, nə könlüdə həsrət olsun;
Qardaş qardaşının dayağı olsun.
Məmləkət istəyirəm
Yaşamaq və sevmək kimi könlüdən olsun;
Olursa tək şikayət ölümdən olsun.

Şeirdə çox sayda simvol və obrazdan istifadə edilmişdir: Göy, yaşıl, sarı rənglər: Təbiətin və həyatın gözəlliyini simvollaşdırır. Hər rəng həyatın müxtəlif aspektlərini — səmanın azadlığını, ağacların və təbiətin bəsləyici gücünü və torpağın məhsuldarlığını təmsil edir. Şairin tonunda ümid, sevgi və arzu var. Şairin arzusu olan vətən mübarək və sülh dolu bir yer kimi təsvir edilir. Hər bir cümlə, ümumiyyətlə, dərin ümid və arzu ifadəsidir. Şair öz doğma yurdunun yalnız təbiətinin deyil, eyni zamanda sosial və emosional vəziyyətinin də mükəmməl olmasını istəyir. Tarancı sadə, lakin təsirli bir dil istifadə etmişdir. Şairin hər bir sətirdəki sözlər, düşündürmə və oxucuya təsir etmə qabiliyyətinə malikdir. Rənglərin və təbiətin təsvirindəki

canlı dil, oxucunu vətənin gözəlliyi və harmoniyası ilə əlaqələndirir. Cahit Sıdqi Tarancının “Məmləkət istəyirəm” şeiri vətənə olan dərinləndən bağlılıq və idealizm ilə doludur. Şeir, vətənin yalnız coğrafi bir yer olmadığını, həm də insanların münasibətlərinin, həyat şəraitinin və qarşılıqlı sevgisinin bir yeri olduğunu təsvir edir. Şairin yaratdığı bu ideal vətən obrazı həm gözəl təbiət, həm də insanların arasında olan harmoniyaya vurğu edir. Ümumilikdə onun şeirləri həm poetik həssaslıq, həm də insanın daxili aləmi ilə bağlı dərinləndən düşünməyi əks etdirir. Tarancı, varlıq, ölüm, zaman, tənhalıq, sevgi və vətən mövzularını işləyib. O, şeirlərində daha çox insanın daxili aləmini, psixoloji durumunu və həyatın mənasını araşdırmışdır. Şairin şeirlərində romantizm və modernizm elementləri bir arada görünür.

Novatorluq meyilləri şairlərin yaradıcılıqlarında diqqət çəksə də ənənədən bəhrələnmə də eyni dərəcədə özünü göstərirdi. Lakin həmin dövr üçün ənənəvi üsullarda yazılan ədəbiyyat nümunələrində yaradıcı yanaşma daha çox diqqətə çəkir. Məsələn, Sezai Karakoç (1933-2021) klassik ədəbiyyatı sevməsi, ənənəyə bağlılığı ilə diqqət çəksə də yaradıcılığına özünəməxsus üslub xüsusiyyətləri ilə yeni nəfəs gətirməyi bacarmışdı. O, dördlülklərdən istifadə edərək sərbəst şeirlər yazmış, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri ilə yeni formada şeirləri, rübai ilə sərbəst şeir formasını “birləşdirmişdir”.

Ağ yazmağı sevmirəm
Mən ölüm yox, diriliş tərəfdarıyam.
Ölüm üçün deyil, axirət üçün
O, ağ yox, mövlud yazmağın tərəfdarıyam.

Gözəl ayaqlarım ipəklə bağlı
Mən onun sılası, özümün qürbətliyəm.
Mən Məryəmin yanağındakı tükəm.
Mənim gözlərim yaşıldır, onun gözləri qara..
Mən günah qədər bəyazam, o tövbə kimi qara

[2, s 8].

Türkiyə poeziyasında ənənə və novatorluq arasındakı dialoq davam edən bir proses olmuşdur. Şairlər həm keçmişin zəngin ədəbiyyat dəyərlərini qoruyub saxlamaq, həm də modernist üslublara müraciət etməklə Türkiyə poeziyasını həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə önəmli

bir sənət sahəsi halına gətirmişdir. Bu gün də Türkiyə poeziyasında ənənə ilə novatorluq arasındakı qarşıdurma və harmoniya davam edir. Müasir şairlər, həm yeni tərzləri, həm də klassik formaları birləşdirərək fərqli poetik təcrübələr yaradırlar. Ənənəvi poeziyanın mövzuları və strukturuna yenilikçi yanaşmalar gətirilir, sosial və fəlsəfi məsələlər daha aktual bir şəkildə şeirə çevrilir. Qısacası, ənənə və novatorluq anlayışları ilə xarakterizə edilən 1920-1960-cı illər Türkiyə poeziyasını müxtəlif ideologiyaların və təcrübələrin qarşılaşdığı bir mərhələni xarakterizə edir. Həmin dövr üçün poeziyasını yeniliklərlə şərtləndirən və xarakterik olan bəzi mühüm cəhətlərdən biri də sosial dəyişikliklər idi. 1920-ci illər Türkiyənin müasir dövlətə çevrildiyi, cəmiyyətin yenidən qurulmağa başladığı bir dövrdür. Osmanlı İmperiyasının dağılması, yeni türk kimliyinin, dilinin və mədəniyyətinin formalaşmasına yol açdı. Bu dəyişikliklər poeziyaya da təsir etdi. Məsələn, Cümhuriyyət dönəminin ilk ədəbi qrupu “Yeddi məşalə” çilərdir. 1928-ci ildə nəşr etdirdikləri “Yeddi məşalə” adlı dərginin adı ilə adlanan bu qrupa daxil olanlar - Muammer Lütfi Bahşi (1903-1947), Kenan Hülusi Koray (1906-1943) Sabri Esat Siyavuşgil (1907-1968), Ziya Osman Saba (1910-1957), Yaşar Nabi Nayır (1908-1981), Vasfi Mahir Kocatürk (1907-1961), Cövdət Qüdrət

Solok (1907-1992), “Beş hecaçıların” şeirinə qarşı çıxaraq, türk şeirinə yeni üfüqlər açmağın vaxtı gəldiyini yazırdılar. Avropaya meyilli olmaqla yanaşı, Fransız şeirindən bəhrələnən bu gənc sənətkarların əsas məqsədi şeirdə yenilik yaratmaq olmuşdur.

Həmin dövr üçün xarakterik olan cəhətlərdən biri də ənənədən yaradıcı şəkildə bəhrələnmək idi. Bu həm də məlum xalq şeiri motivlərinə, klassik məzmun və sujetlərə müraciət etməklə, onları eyni səviyyədə müasirləşdirmək və ya daha zəif şəkildə təkrarlamaq olmayıb, onlara istər məzmun, istərsə də forma baxımından nəsə əlavə etməklə zənginləşdirmək demək idi. Bu klassik formalara münasibətdə də özünü göstərir. Ənənəvi formalarda qələmə alınan bədii parçalar yeni və orijinal poetik obrazlarla zənginləşdikdə həmin formanın özü də yeni mahiyyət kəsb edir. Nəticədə poeziya bütövlükdə bir janr kimi inkişaf edib zənginləşir. Qeyd edək ki, novator poeziya oxucunu düşündürür, ənənələri sındırır və yeni bədii üfüqlər açır, müasir şeir ənənəsi Türkiyə poeziyasında yeni forma və mövzuların tətbiqini zəruri edirdi. Bu səbəbdən də həmin dövrdə yazıb yaratmış şairlərin əsərlərində yaranan yeni meyl və tendensiyaların təhlilinə daha çox diqqət etmək, ənənəvi şeirlə müasir şeir arasında əlaqə, yaxınlıq və fərqləri araşdırmaq lazımdır.

Ədəbiyyat / References

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Kafkasyalı A. Böyük türk şairi Nazim Hikmət və türk dünyası. Türkcədən çevirən Umudlu İ. – Bakı: Elm və təhsil, 2024, 609 s.
2. Babayeva O.E. Müasir Türkiyə, türk poeziyasında ənənə və novatorluq. avtoreferat. – Bakı: 2017. AMEA Z.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu, 26 s.
3. Quliyev E.H. Türkiyə türk ədəbiyyatı (XIX-XX əsrlər) – Bakı: Elm və təhsil nəşriyyatı, 2003, 125 s.
4. Quliyev E.H. Türk xalqları ədəbiyyatı. Dərslik, – Bakı: Elm və təhsil nəşriyyatı, 2017, 631 s.
5. Əhmədli B. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. – Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2024, 583 s.
6. Əliyev. M.İ Böyük yolun davamı (Türk xalqları ədəbiyyatına dair araşdırmalar) I kitab, – Bakı: Elm və təhsil, 2019, 512 s.
7. Osmanova B. Türk poeziyasında “Qarip” şeir cərəyanı. // Şərq filologiyası məsələləri jurnalı. VI buraxılış. – Bakı: 2012. 427-441 s.
8. Tağısoy N. Poetik tərcümə. – Bakı: Maarif, 2001, 245 s.
9. Türk xalqları ədəbiyyatı antologiyası III cild. – Bakı: 2013, 464 s.

Türk dilində

10. Ərsoy.M.A Seçilmiş şeirləri. Türksoy. – Ankara: 2023. 139 s.
11. Ərsoy M.A. Safahat. – İstanbul: Timaş yayınları.2018. 560 s.
12. Türk dünyası - Şiir Güldestesi 13. – İstanbul: 2022. 260 s.
13. Kolcu A.İ. Tenzimat edebiyatı I. – İstanbul: “Salkımköylü yayınları”, 2005.407 s.
14. Köprülü F. Türk edebiyatı tarihi.VI baskı. – Ankara: Akçağı, 2004, 446 s
15. Yıldız S. Tanzimat dönemi edebiyatı. – İstanbul: Nobel yayınları, 2006, 258 s.

Проблема традиции и новаторства в турецкой поэзии (1920-1960)

Айсель Шейдаева Баласултановна

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА, докторант

Заместитель директора по социально-гуманитарным вопросам Губинского филиала

Азербайджанского государственного педагогического университета (АДПУ)

доктор философских наук по педагогике

E-mail: aysel.sheydayeva@quba.adpu.edu.az

Резюме. Статья “Проблема традиции и новаторства в турецкой поэзии (1920-1960-е годы)” посвящена вопросу традиции и новаторства в турецкой поэзии. Тема традиций и новаторства в турецкой поэзии отражает разные периоды богатой литературной истории и разные подходы писателей. Для этого периода были характерны сохранение традиционных ценностей и создание новаций в литературе. Эти два процесса сыграли важную роль в развитии турецкой поэзии. В традиционной турецкой поэзии, особенно в XIX и начале XX веков, преобладали более классические формы и темы. Традиция играет важную роль в историческом развитии турецкой поэзии и формировании литературы. Новаторство более явно проявляется во внутренних особенностях стихотворения. Новаторство проявляется в новых и уникальных образных средствах выражения в поэзии. В результате поэзия в целом развивается и становится богаче.

Ключевые слова: Турция, поэзия, традиция, новаторство, модернизм.